

УДК 483 (071. 1)

В.І. Єрмак,
старший викладач
(Коростишівський педагогічний коледж)

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ

Автор статті на конкретних прикладах доводить ефективність використання міжпредметних зв'язків у формуванні навчально-пізнавальної культури молодших школярів на уроках рідної мови.

За умов розбудови демократичної держави однією з найактуальніших залишається проблема постійного підвищення рівня освіти і культури народу. Тому так гостро стоїть сьогодні завдання – навчити школярів учитися, самостійно поповнювати знання, орієнтуватися у потоці інформації. Нові програми загальноосвітньої школи орієнтують учителя на потребу формування в учнів комплексу передбачених для кожної вікової групи міжпредметних або загальнонавчальних знань, умінь та навичок, що становлять основу навчально-пізнавальної культури [1: 25].

Ідея реалізації міжпредметних зв'язків – важливий фактор, що сприяє підвищенню якості навчально-виховного процесу у початкових класах. Розглядаючи формування навчально-пізнавальної культури молодших школярів, ми можемо стверджувати, що будь-яка культура, якщо вона соціально корисна за своїм предметним змістом і направленістю, становить велику цінність для учнів. Нині у початкових класах пріоритети надаються розвивальній функції навчання, культу самостійності і нестандартності думки, який забезпечує здоровий інтелектуальний клімат класу. Для інтегрування окремих навчальних курсів у початковій школі існують об'єктивні причини й передумови.

Різні види діяльності (художньо-трудова, малювання, читання, слухання тощо), які притаманні урокам інтегрованого змісту, роблять їх цікавими, запобігають втомлюваності дітей, посилюють інтерес до навчання та школи в цілому [2]. Говорити сьогодні про повну інтеграцію тих чи інших навчальних предметів поки ще рано, оскільки для цього необхідні спеціальні експериментальні дослідження, в яких мають взяти участь і дидакти, і психологи, і методисти. Тому міжпредметні зв'язки – це той дидактичний засіб, який передбачає комплексний підхід до формування й засвоєння змісту освіти, дає можливість здійснювати зв'язки між предметами для поглибленого, всебічного розгляду найважливіших понять.

Уроки мови і читання дають широку можливість здійснювати міжпредметні зв'язки, оскільки вони ґрунтуються на спільних дидактичних цілях і в їх основі одні й ті ж види мовленнєвої діяльності: слухання, читання, висловлювання (усні й писемні).

На уроках читання учні стикаються зі словами, правопис яких треба запам'ятати. Діти повторюють їх, записують на дошці. У програмах з української мови [3: 32], [4: 28, 41] чітко визначена кількість слів для запам'ятовування правопису і вимови одночасно. Їх варто опрацювати як на уроках рідної мови, так і читання. Коли на уроці мови учні вивчають власні назви, бажано записати імена, по батькові і прізвища відомих їм з уроків читання письменників. Корисно здійснювати і зворотний процес: на уроках мови діти вчаться групувати предмети, давати їм загальні назви, використовуючи знання, вміння і навички з читання. Школярі знають, скажімо, що лопата, граблі, пила, сокира – це знаряддя праці, а яблука, груші, сливи – фрукти; явища природи – це вітер, сніг, блискавка.

На матеріалі відомих дітям віршів доцільно пояснювати нове, писати з пам'яті вибіркові диктанти. Знання про типи речення, одержані на уроках рідної мови, учні закріплюють у ході опрацювання художніх текстів на уроках читання, вчаться правильно інтонувати питальні, спонукальні, окличні речення.

Ось ще деякі види вправ, у яких виразно проступають зв'язки між завданнями, що стоять перед уроками мови і читання.

1. Вправи на розрізнення завершених і незавершених речень.
 - 1.1. Прочитай. Поміркуй, які рядки не можна вважати реченням:
Цікаво спостерігати за
Ось прилетів до старого дуба дятел
Цілий день не припиняє
Довгим дзьобом дістає шкідників
Між кущами сухого бур'яну.
 - 1.2. Запиши тільки речення. Не забувай ставити в кінці потрібний розділовий знак.
 - 1.3. Усно заверши незакінчене речення.
2. Вправи, які потребують умінь розрізняти розповідні, питальні та спонукальні речення за їх роллю в мовленні, інтонацією, специфічними засобами побудови.

Особливо ефективні вправи:

- Прочитай розповідне речення.
Задзвонив синенький дзвоник на стеблі [5: 102]
- Тепер прочитай різні запитання, що стосуються змісту цього речення. Підвищуй голос на виділеному члені речення.
 - Що задзвонило на стеблі?

- Який дзвоник задзвонив на стеблі?
- Де задзвонив синенький дзвоник?

Ці вправи сприяють логічному мисленню школярів, розвитку в них мовленнєвого і мовного аналізу, виразності висловлювання, читання. Адже на кожне з поставлених запитань учні мають дати різну відповідь, причому не структурою речення, а його інтонацією.

Значні можливості для закріплення мовленнєвих умінь, пов'язаних із реченням, закладені в роботі над текстами на уроках читання.

Наприклад: 1. Прочитай запитання на дошці, пов'язані з прочитаним текстом.

2. Відшукай у тексті речення, що є відповідями на запитання.

3. Якими є ці речення за метою висловлювання?

4. Чи можна слова "Наберіть нам із криниці свіжої води і дайте напитися" сприйняти як ввічливе прохання? (Ні, це більше схоже на команду, розпорядження).

Систематичним застосуванням знань про речення, одержаних на уроках рідної мови, у ході опрацювання художніх текстів на уроках читання в учнів успішно формуються аналітико-синтетичні мовленнєві уміння. Різноманітні вправи спонукають дітей визначати головну думку твору, домислювати ситуації. Школярі люблять працювати над текстом, добирати заголовки, розрізняти жанри. Такі завдання активізують їх мислення, розвивають пізнавальні інтереси.

У розвитку навчально-пізнавальної культури важливе значення має проблемно-пошукова ситуація – постановка перед учнями певних пізнавальних завдань, що містять у собі протиріччя, спричиняють дискусії, спонукають до роздумів, висновків.

Інколи слід створити таку ситуацію, щоб учні переконалися у недостатності своїх знань, відчули потребу набутти нові. Наприклад:

Визначте слова одного кореня. Поміркуйте і скажіть, чи однакові за значенням корені першого і другого рядків:

1. Літак, літати, приліт, перелітні. 2. Літо, літечко, літній, по-літньому.

Діти залюбки працюють над такими завданнями, доходять висновку, що в усіх цих словах корінь за звучанням однаковий, але значення слів різне, отже вони не спільнокореневі.

Для розвитку пізнавальних інтересів дітей варто застосовувати і вправи на складання речень за схемами:

1. _____ . 2. _____ . 3. _____ .

Розвитку творчої активності молодших школярів сприяють і вправи з ігровими елементами, наприклад, "Пограйтесь у слова": корінь мій у слові "лісник", суфікс у слові "грибочок", а звать мене (лісочок). Гру можна використовувати при вивченні будь-якого матеріалу. Вона активізує набуті знання, розвиває творчу думку, кмітливість школярів. І все це разом узятє сприяє формуванню навчально-пізнавальної культури засобами міжпредметних зв'язків, зокрема мови і читання.

Пізнавальні уроки повинні мати чітко сформульовані навчально-пізнавальні завдання, для вирішення яких потрібні знання з інших предметів.

Здійснення міжпредметних зв'язків спрямовується при цьому на пояснення причинно-наслідкових зв'язків; такий урок повинен містити висновки узагальнювального характеру, що спираються на зв'язок знань з різних предметів; викликати позитивне ставлення учнів до навчання; збуджувати у них інтерес до пізнання.

Міжпредметні зв'язки реалізуємо методами евристичної бесіди, розповіді, практичної роботи, обов'язково спираючись на життєвий досвід дітей.

Практичні навички, які набувають учні на уроках математики, інтегрованих курсів "Я і Україна", "Мистецтво" використовуються на уроках рідної мови. Розглянемо можливість здійснення міжпредметних зв'язків при вивченні теми "Час та його властивості". У програмі з математики для 2-го класу не передбачене знайомство з одиницями виміру часу, але досвід показує, що вже першокласників слід ознайомити із назвами днів тижня, місяців, пір року. У підручнику з рідної мови для 2 класу [6: 98] є права 210.

1. Прочитай.

Ніч і день

- Як тебе звать, ніч? – спитав день.
- Як звать? Ніяк не звать. Ніч та й годі.
- Як зватимуть тебе завтра?
- Завтра теж зватимуть ніч.
- Як звали тебе вчора?
- Теж ніч.
- А мене сьогодні вівторок, завтра зватимуть серединою, а вчора звали понеділком.

М.Малишевський.

2. А як звали цей день позавчора? Як зватимуть його післязавтра?

3. Назви по порядку всі дні тижня.

Прикладом поєднання завдань щодо розвитку комунікативних умінь, формування логіко-математичних навичок, збагачення життєвого досвіду дитини можуть служити такі вправи.

Що не так?

Цукор солодкий

Кінь повзе

Лід гарячий	Соловей літає
Мати молодша від дочки	Вуж скаче
Батько старший за сина	Засць важчий від слона

Інший спосіб побудови комплексних вправ полягає у тому, що шляхом нарощування додаткових запитань до тексту чи ілюстрації мовного завдання, передбачається на його основі виконання учнями математичних або загальнопізнавальних дій.

На уроках читання у 2-му класі опрацьовується матеріал з читанки "Цікава книга. Природа" [7: 12]. Вивчаючи предмет "Я і Україна", розширюємо знання другокласників про пори року та їх найхарактерніші ознаки, опановуємо окремо теми "Осінь", "Рослини восени" [8: 21, 40, 43]. На уроках образотворчого мистецтва у 2-му класі вчимо школярів образно сприймати природу: золота осінь, зимонька-зима, весна-красна, літо-літечко. А на заняттях з музики розвиваємо звукове сприймання пір року: 1-ий клас – "Осінні барви в музиці", "Зима", "Здрастуй, рік Новий", "Весняна природа в музиці"; 2 клас – "Рідна природа в музиці", "Свято весни".

Оскільки навчально-пізнавальна культура – комплексний інтегративний спосіб реалізації можливостей людини, то можливості для інтеграції навчального змісту досить широкі. Все залежить від уміння вчителя синтезувати матеріал, справді органічно пов'язаний між собою, і провести урок без перевантаження дітей враженнями, щоб він підпорядковувався головній меті.

Розглянемо один з уроків такого типу.

Твір на тему "У лісі поселилась осінь" (3-ій клас).

Цей урок тісно переплітається з уроками читання, образотворчого мистецтва, трудового навчання, "Я і Україна". Твір пишеться за матеріалами екскурсії до лісу.

Мета уроку: розвивати вміння узагальнювати матеріали спостережень у відповідності з темою твору.

За декілька тижнів до написання твору у позакласний час проводиться екскурсія до лісу, учні спостерігають за змінами, які відбулися. На уроках рідної мови вони добирають до іменників прикметники, вводять дані словосполучення у речення, складають фрагменти тексту. На уроках читання для поетичних хвилинок добирають вірші про осінь, на уроках трудового навчання виготовляють вироби з пластиліну, аплікації; на заняттях образотворчого мистецтва малюють осінні листя, розглядають репродукцію картини І. Левітана "Золота осінь", на уроках музики розучують пісню Я.Степового "Літо минулося", слухають фрагменти із музичних творів про осінь П.І. Чайковського "Пори року" – п'єси "Вересень", "Жовтень".

Період роботи над твором ділиться на етапи:

1. Збір матеріалу: спостереження, екскурсія, похід, розгляд картин, читання художньої літератури.
2. Відбір матеріалу відповідно до теми: бесіда, обговорення, виділення суттєвого, окремі записи, підготовка лексичного матеріалу.
3. Словесне, мовне оформлення твору.

Велике значення для ефективності уроку, на якому пишеться твір, має оформлення дошки, робочого місця учня. Дошку можна прикрасити осінніми листям, виготовленим із кольорового паперу. Під ним написані слова і словосполучення для окремих частин твору. Зверху репродукція картини І. Левітана "Золота осінь". По краях дошки: зліва – вироби і аплікації з трудового навчання, справа – малюнки учнів.

На столах – складені вдвоє аркуші із альбому, на яких написані прізвище та ім'я учня, в середину вкладено подвійний листок із учнівського зошита у лінійку.

Після закінчення роботи над твором учні починають малювати ескіз, який закінчують на уроці образотворчого мистецтва.

За допомогою міжпредметних зв'язків у дітей формуються види навчальної діяльності та навчально-пізнавальна культура, спільні для багатьох предметів: слухати вчителя, відповідати перед класом, читати вголос, подумки списувати з підручника, дошки, відчуття гармонії, зорової рівноваги, вміння зіставляти, доводити.

Реалізація міжпредметних зв'язків сприяє розкриттю творчих здібностей кожного вчителя, урізноманітненню методів та організаційних форм навчання для посилення інтересу учнів до знань, активізації мислення, оволодіння системою наукових знань і, зрештою, підвищення результативності всієї навчально-виховної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабанський Ю.К. Оптимізація процесу навчання – М., 1994. – С. 94 –95.
2. Баршай Л.С. Індивідуалізація пізнавальної самостійності молодших школярів // Поч. школа. – 1993. – №7. – С. 17 –19.
3. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–2 класи. – К.: Початкова школа. – 2001. – 296 с.
4. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 3–4 класи. – К.: Початкова школа. – 2003. – 296 с.
5. Савченко О.Я. Читанка: Підручник для 2 кл. – К.: Освіта, 2002. – Ч.ІІ – 143 с.
6. Білецька М.А., Вашуленко М.С. Рідна мова: Підручник для 2 кл. – К.: Освіта, 2002. – Ч.ІІ. – 126 с.
7. Савченко О.Я. Читанка: Підручник для 2 кл. – К.: Освіта, 2002. – Ч.І. – 126 с.
8. Бібік Н.М., Коваль Н.С. Я і Україна: Підручник для 2 кл. – К.: Форум, 2002. – 144 с.
9. Бібік Н.М., Коваль Н.С. Я і Україна: Віконечко. Для 1 класу загальноосвітньої школи – К.: А.С.К., 2002. – 120 с.
10. Вашуленко М.С., Мельничайко О.І. Рідна мова: Підручник для 3 класу. – К.: Освіта, 2003. – У 2-х ч.
11. Вашуленко М.С. Інтегрування завдань з рідної мови й читання // Поч. школа. – 1994. – №6. – С.13-17.
12. Грисюк О.М. Орієнтир – міжпредметні зв'язки // Поч. школа. – 1996. – №9. – С. 31-33.
13. Максимова В.М. Межпредметные связи в процессе обучения. – М. – 1988. – С. 46-80.

Матеріал надійшов до редакції 2.03.2005 р.

Єрмак В.И. Межпредметные связи как способ формирования учебно-познавательной культуры младших школьников на уроках родного языка.

Автор статьи на конкретных примерах рассматривает эффективность межпредметных связей в формировании учебно-познавательной культуры младших школьников на уроках родного языка.

Yermak V.I. Intersubject Relations as a Means of Educational and Cognitive Culture Formation of Elementary Level Schoolchildren at Lessons of Ukrainian.

The item focuses on the efficiency of the of usage intersubject relations' when forming educational and cognitive culture of elementary level schoolchildren at lessons of Ukrainian.